

Преловська І.М.

Прем'єр-міністр уряду УНР Володимир Чехівський (1876 – 1937 рр.)

Висвітлюється малодосліджена проблема у вітчизняній історіографії. Поєднання документальних матеріалів з різних джерел надає можливість уточнити багато нез'ясованих фактів з біографій діячів Українського «розстріляного вродження», у тому числі – Володимира Чехівського.

Авторка висловлює щирю подяку завідувачому бібліотекою імені О.Ольжича Олександрю Сергійовичу Кучеруку за надані систематизовані матеріали щодо персонального складу Українських урядів та місць їх перебування в Києві.

Постать В.М. Чехівського до цього часу більше привертала увагу істориків через свою належність до політичних партій до 1917 року, а також участь в діяльності українських урядів 1917–1919 років, зокрема Уряду Директорії УНР, де він був Головою Ради комісарів народних міністерств (14–24 грудня 1918 р.), прем'єр-міністром і міністром закордонних справ (24 грудня 1918 – 31 січня 1919 р.) [1]. Тому увагу дослідників було зосереджено саме на політичній складовій його діяльності, причому весь подальший період його життя практично не висвітлювався, крім згадок про засудження на процесі «Спілки визволення України» весною 1930 року та репресивних заходів щодо учасників «СВУ».

Володимир Мусійович Чехівський (1876–1937) – Благовісник УАПЦ, кандидат богослов'я по кафедрі церковної історії КДА, член Центральної Ради, а в 1918-1919 голова і міністр закордонних справ УНР. Після Собору 1921 року був дорадником митрополита Липківського. Голова ідеологічної комісії УАПЦ, організатор Пастирських курсів УАПЦ, автор богословських та історичних праць, професор, викладач. Заарештований 29 липня 1929 року і засуджений на процесі 45 осіб по справі «Спілки Визволення України» до розстрілу весною 1930 року, що було замінено 10 роками ув'язнення на Соловках. Розстріляний за вироком «трійки» НКВС Ленінградської області 3 листопада 1937 року.

Через повну заборону в радянський період вивчати діяльність УАПЦ, факти з його біографії, які відносяться до церковної діяльності, були практично невідомі, оскільки відомості про участь В.М. Чехівського

як головного ідеолога цієї церкви зберігалися в тих архівних фондах, які не завжди були доступні для дослідників.

Тільки в українській діаспорі публікувалися деякі матеріали про діяльність В. Чехівського, але всі вони мали оглядовий характер або були публікацією його творів [2]. Матеріали з архівних фондів Державного Архіву Служби Безпеки України вже частково залучені до наукового обігу у справі вивчення процесу репресій в УРСР 1920-1930 років, в тому числі проти діячів УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським [3]. Але існує потреба розгорнутого дослідження архівно-слідчих справ репресованих діячів УАПЦ, які тепер зберігаються у фонді № 263 ЦДАГО України.

З огляду на малодослідженість цієї проблеми у вітчизняній історіографії, поєднання документальних матеріалів з різних джерел надає можливість уточнити багато нез'ясованих фактів з біографій діячів Українського «розстріляного відродження». Матеріали з фонду № 3984 ЦДАВО України містять програмні документи з історії УАПЦ в цілому, I і II Всеукраїнських Церковних Соборів 1921 та 1927 років на яких головував В.М. Чехівський, діяльності Старокіївської парафії УАПЦ при соборі Св. Софії, до якої він належав до 1928 року, тексти його богословських праць, в яких знайшли відображення його соціал-демократичні погляди.

Разом з початком вивчення політичної історії України під новим кутом зору з 1990-х років, з'являються згадки про нього, але тільки в загальних оглядах діяльності українських урядів [4]. Оскільки слід відзначити дослідження, які пов'язані з вивченням процесу «СВУ» та публікацією документів стосовно цієї справи [5]. Про церковну діяльність В. Чехівського майже нічого не написано, окрім декількох праць, дотичних до документальних видань Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського [6]. Короткий біографічний нарис, але без згадки про церковну діяльність було опубліковано серед біографічних довідок діячів Української Центральної Ради [7].

На процесі «Спілки визволення України» в 1930 році В. Чехівський репрезентував собою всю УАПЦ, яку звинуватили в антирадянській діяльності. Фігура Чехівського була дуже зручною, оскільки його причетність до діяльності українських партій до 1917 року, а також посада головного ідеолога (Благовісника) УАПЦ зробили його уособленням церковної «антирадянської» діяльності. В ДА СБ України є не тільки декілька томів слідчих справ самого В. Чехівського, але й багато згадок в інших архівно-слідчих справах, які проходили по процесу «СВУ» [8].

Його брата Миколу під час слідства, напевно, вирішено було зробити такою постанттю в церковному середовищі, яка мала на процесі демонструвати те, яким чином колишні петлюрівські вояки і офіцери «переховувалися під виглядом попів» і нібито користувалися толерантним ставленням держави до церкви, щоб приховати своє «темне минуле».

Володимир і Миколай Чехівські — рідні брати, які походили з великої родини Чехівських. Їх батько — Мусій Вікторович Чехівський був священником храму с. Гороховатка і благочинним Київського повіту при повітовому відділенні єпархіальної училищної ради [9]. Про свого батька більше інформації під час допитів залишив Микола Че-

хівський, оскільки Володимир більше цікавив слідчі органи як політичний діяч з величезним послужним списком. Про родину Чехівських дізнаємось із «Заяви громадянина С.С.Р.Р.» Володимира Чехівського до Київського Окружного Відділу ДПУ, в якій він клопотався за те, щоб його меншого брата Миколая «зняли з категорії ненадійних з революційного боку» у 1927 році [10]. Володимир зазначав, що їх батько — бідний сільський священик і через свою бідність не міг дати дітям умов життя, «що були б привілеями пануючої верстви» [11]. Окрім Володимира і Миколая в родині Чехівських були й інші діти — Борис (глухонімий, працював шорником, як зазначено в анкеті Миколи Чехівського), сестри Валентина та Анастасія [12].

Федір Бульбенко в своїй статті, яку присвячено 100-літтю з народження Володимира Чехівського (1876 — 1976) і опублікованій в часописі «Церква і Життя» в США, називає іншу кількість дітей в родині Чехівських — 6 синів і 4 дочки [13]. Завдяки слідчим справам, які зберігаються в ДА СБ України є можливість уточнити дати народження братів. Якщо дата народження Володимира була відома вже давно (1 серпня 1876 р.) [14], то дату народження його брата Миколая вдалося віднайти тільки в анкеті, яка є в його слідчій справі — 17 травня 1884 року [15].

Щодо родинного життя самого Володимира Чехівського, то з інших джерел відомо, що він був одружений на Олені Січинській (26 лютого 1882 р., м. Сарни — 10 листопада 1969 р.). Вони познайомилися десь у 1902-1903 роках в домі її дядька — видатного церковного, громадського і наукового діяча, о. Юхима Січинського. Шлюб Олени Володимирівни і Володимира Мусійовича відбувся у 1906 році в с. Топала біля м. Балти, де її батько о. Володимир Січинський був священиком [16]. Останні 18 років свого життя Олена Чехівська провела серед української громади у м. Філадельфії (США), куди вона виїхала разом з іншими емігрантами з України після закінчення окупації. Померла 10 листопада 1969 року в шпиталі. Похована на українському цвинтарі в Саут Бавнд Бруці, Нью Джерсі, США [17].

Їхня донька Люба народилася у 1907 році в Одесі. Але їй не судилося довго прожити — вона померла після ускладнення на серце від скарлатини 16 жовтня 1923 року. Похорон був пишним, з катафалком із живих квітів, співав хор храму Св. Софії Київської, сам митрополит Київський о. Василь Липківський у митрополичому облаченні супроводив похорон до Покровської церкви, де і було поховано Любу Чехівську. Згодом, коли цвинтар було ліквідовано владою у 1934 році, Олена Чехівська перенесла могилу доньки на Лук'янівський цвинтар разом із кущем калини, що, звичайно, коштувало батькам страждань і турбот [18].

В слідчій справі про смерть єдиної доньки сам Чехівський оповідав під час допиту 20 липня 1929 року на питання слідчого щодо зустрічей з молоддю, і, звичайно, не розповідав подробиць [19]. Чехівський не бажав називати жодного прізвища відвідувачів, просто зазначав, що «і мені і матері хотілось після смерті єдиної дитини хоч іноді бачити її товаришів... Останніми роками дуже мало хто і то рідко заходив» [20].

Відомості про обставини життя Володимира Чехівського поки що малодосліджені. Після закінчення Київської духовної семінарії Воло-

димир у 1897–1900 роках продовжив навчання у Київській духовній академії [21]. Його дипломну роботу було присвячено вивченню діяльності Київського митрополита Гавриїла Банулеско-Бодоні (1799-1803). Її двічі було надруковано – в часописі «Труды КДА» за 1904 рік та окремою книжкою у 1905 році [22]. Чехівському запропонували роботу в одній з російських семінарій, але він відмовився і працював вчителем в селах Янівці та Гороховатці. У 1901 році він – помічник інспектора в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. Але його викладацька кар'єра закінчилася скандалом. На закінчення 1903-1904 навчального року було зроблено загальну фотографію семінарського курсу, де замість єпархіального архиєрея, ректора семінарії та викладачів, в центрі фотографії 100-го ювілейного випуску семінарії заряджені національними ідеями з подачі молодого викладача, учні умістили фото Чехівського, Тараса Шевченка та Миколи Костомарова. Після інспекції від Св. Синоду на чолі з обер-прокурором В. Саблером і тривалих допитів, Чехівського у 1904 році перевели з попередженням до Київської семінарії на посаду помічника інспектора [23].

З 1905 року за ним встановлено поліційний нагляд. Незважаючи на те, що Чехівського було обрано до складу російської Державної Думи, у 1906 році його було заарештовано і заслано під нагляд поліції до Вологодської губернії. Через клопотання української думської фракції він повернувся із заслання у 1907 році.

В цей період він остаточно формується як активний соціал-демократичний діяч – у березні 1907 року його обрано до складу ЦК РУП та УСДРП разом з П. Блонським, А. Жуком, М. Поршем та М. Шадлуком [24]. В. Чехівський у 1908–1917 роках мешкав в Одесі, де служив директором Михайло-Семенівського сирітського будинку, викладав гуманітарні науки в 1–й та 3–й міських гімназіях, брав участь в діяльності місцевої «Просвіти», від Української Громади читав політичні лекції в робітничих клубах, редагував одеську газету «Українське Слово». Про неабиякий хист Чехівського-пропагандиста свідчить той факт, що весною 1917 року робітники м. Одеси вийшли на демонстрації під українським прапором.

21 квітня 1917 році Чехівського було обрано до Центральної Ради від м. Одеси у складі 115 представників. З приходом до влади гетьмана Павла Скоропадського він працював в Міністерстві ісповідань, яке очолював В. Зіньківський, а також брав участь в роботі Видавничої комісії при Міністерстві, яку очолював проф. В. Екземплярський [25].

14 грудня для керівництва державою на основі Українського військового революційного комітету (УВРК), створеного Директорією (листопад – грудень 1918), утворено Раду комісарів народних міністерств на чолі з головою УВРК В. Чехівським [26]. Під час зустрічі Симона Петлюри 19 грудня 1918 року він, як член Українського Революційного Комітету, був на вокзалі разом з Євгеном Коновальцем, звідки всі рушили на Софійський майдан для урочистостей [27]. 19 грудня Директорія урочисто увійшла до Києва. Як писав Євген Чикаленко, «Не дивлячись на хугу, по дорозі з вокзалу, по Безаківській, Володимирській до Софійської площі стояла маса народу, демократична публіка в веселім настрої, а буржуазна з потайною злістю. На вокзалі Директорію стріли делегації всяких організацій, інституцій і все двинулося з прапорами до Софійської Площі; посередині їхали автомобілі

з новим урядом, а ззаду і попереду йшло військо — піхота, кіннота, гармати, яке робило колосальне враження» [28].

24 грудня Директорія на засіданні членів Директорії, Ради комісарів та міністрів і керуючих міністерствами, проголосила себе верховною владою в Україні. На цьому ж засіданні пізно ввечері затверджено склад РНМ на чолі з В.Чехівським з правом останнього доповнити склад нового уряду [29]. Після приходу до влади уряду Директорії УНР у прихильників автокефалії з'явилась можливість впливати на події за допомогою державної влади, яка на відміну від попередніх урядів стала провадити більш рішучий курс на українізацію. Перебуваючи на посаді прем'єр-міністра в уряді Директорії УНР, Чехівський видав «Закон про віру», яким проголошувалася автокефалія Православної церкви в Україні [30].

Згодом, під час допитів у 1929 році слідчий буде постійно повертатись саме до цих подій, допитуючи Чехівського про його ставлення до урядів, партій, політичних діячів. Відповідно і Чехівський буде без кінця повторювати тезу проте, що і керівники Центральної Ради і Директорії скерували український рух вбік «від правдивого шляху соціального і національного визволення на Україні і на міжнародному полі» [31].

2 січня 1919 року Директорія законом скасувала Державний сенат, що був створений за Українською Держави, і відновила колишній генеральний суд УНР під назвою «Найвищий суд Української Народної Республіки» [32], цього ж дня на пропозицію прем'єра В.Чехівського ухвалено утворити Велику і Малу раду міністрів.

31 січня 1919 року наказом Директорії УНР «згідно прохання, Рада Народних Міністрів» [33] відправлена у відставку. Проте уряд В.Чехівського продовжував ще працювати 2 тижні, забезпечуючи евакуацію української влади та її державних установ з Києва до Вінниці. Рішення про переїзд усіх установ цивільної влади було ухвалено постановою РНМ 2 лютого 1919 року, а влада у Києві переходила до військових. Останнє засідання уряду, яке провів В.Чехівський, відбулося 10 лютого 1919 року, а 13 лютого державний секретар М.Корчинський повідомив що «уповноваження старого складу Кабінету кінчається 13 лютого б[іжучого] р[оку] о 12 год. ночі» [34].

Якщо вичленити окремо огляд діяльності Міністерства закордонних справ Директорії УНР і Володимира Чехівського як першого голови цього Міністерства, то відомо, що Директорія вислала ряд дипломатичних місій до таких держав, як: Бельгія, Велика Британія, Греція, Італія, США та інших, відкрила посольства у Естонії, Латвії, Чехо-Словаччині, Угорщині тощо. За Директорії Українська держава була також представлена у Ватикані. Окрема делегація УНР взяла участь у Паризькій мирній конференції, одночасно виконуючи функції тимчасового дипломатичного представництва України у Франції. Основна діяльність українських дипломатичних представництв і спеціальних делегацій УНР була спрямована на те, щоб забезпечити визнання України та заручитися міжнародною підтримкою у її державницьких прагненнях. Дипломатичні установи УНР здійснювали широку інформаційну та видавничу роботу про Україну, а також виконували основні консульські функції. У країнах, де перебували українські полонені, було організовано їхнє повернен-

ня на Батьківщину; при представництвах у Берліні, Відні й Римі існували військово-санітарні місії для військовополонених. За часів Директорії у практику української зовнішньополітичної служби ввійшло проведення з'їздів послів і глав дипломатичних місій, з яких найважливішими стали - у Карлових Варах в 1919 році та Відні 1920 році [35].

В лютому 1919 року він виїхав до Кам'янець-Подільського, де працював в університеті. Але найбільше він прислужився до створення Кирило-Мефодіївського Товариства, чим зреалізував свої давні ідейні уподобання творами Миколи Костомарова, зокрема «Книгою буття українського народу», яка стала програмною для одноіменного Товариства в 1840-х роках. Про те, що Чехівський був причетний до діяльності цього товариства говорить «Послання Кирило-Методієвського Брацтва Православним Християнам на Україні» [36]. Доповідь з такою назвою робив Володимир Чехівський на зборах товариства в складі 83 осіб 16 серпня 1919 року.

У 1920 році Чехівський переїхав до Вінниці, де працював викладачем і в 1921 році повернувся до Києва. За деякими відомостями він викладав у Київському медичному та політехнічному інститутах. 6 січня 1921 року його було заарештовано і він пробув декілька місяців в ув'язненні. Про цей факт на слідстві 1929 року він оповідав коротко: «...судився в 1921 р. Верх[овна] Слідча ком[ісія] при Совнаркомі УСРР визнала, що Чехівський «совершенно реабилитирован от обвинений в петлюровщине» [37].

В Києві В. Чехівський відразу включився до діяльності Всеукраїнської Православної Церковної Ради, яку очолювали Михайло Мороз [38] та прот. Василь Липківський [39]. У 1921 році він займався справою влаштування Пастирських курсів для підготовки священників та благовісників УАПЦ, сам як мирянин займався благовісництвом — виголошував палкі проповіді в Софійському соборі, який став осередком Старокиївської парафії УАПЦ.

У своїй книзі митрополит Василь Липківський згадував про діяльність Чехівського так: «сам В. Чехівський завжди виступав з промовами як в Софіївському Соборі, так і в інших Київських церквах, часто й виїжджав на благовістя. Але головна вага благовісницького відділу, це була підготовка благовісників і взагалі священників... При Софіївській парафії В. Чехівський заснував «Брацтво робітників слова». Тут він викладав у промовах Св. Письмо і викликав бажаючих на листівне і словесне викладання своїх думок» [4]. Влаштування ВПЦР духовно-навчальних закладів у 1920-х роках взагалі є малодослідженою темою. За 1920-ті роки збереглися тільки фрагментарні відомості про діяльність Пастирських курсів УАПЦ [41]. Протоколи нарад лекторів пастирських курсів, на яких викладав Володимир Чехівський, вдалося віднайти у фондї № 3984 ЦДАВО України [42]. Протокол свідчить, що на засіданні від 23 червня 1921 року вирішувалося багато питань, пов'язаних з діяльністю курсів.

Нарада лекторів ухвалила розподіл лекцій та практичних занять між викладачами і В. Чехівський мав читати предмет «Філософія релігій». Урочисте відкриття з відprawою молебну було заплановано на 3 липня 1921 року. Ввечері того ж дня о 6 год. вечора в Івано-Богословському приділі храму Св. Софії Володимир Чехівський мав читати першу лекцію на тему про завдання Пастирських курсів.

Іншою важливою подією, яка суттєво вплинула на життя Володимира Чехівського, став організаційний Перший Всеукраїнський Собор УАПЦ, який відбувся в Києві 14-30 жовтня 1921 року в соборі Святої Софії [43]. Без перебільшення можна твердити, що ідеологія народної церкви, ґрунтована на ідеях первісного християнства перемогла на Соборі саме після доповідей Володимира Чехівського, якого було обрано до Президії Собору [44]. Головною подією Собору була висвята Всеукраїнського митрополита Василя Липківського і утворення єпископату УАПЦ.

Особливе місце у справі дослідження друкованих джерел з ідеологічних підстав УАПЦ є праці Благовісника Володимира Чехівського, зокрема його робота «За церкву, Христову громаду, проти царства тьми» [45]. Ця праця є цінним джерелом для історії УАПЦ з декількох причин. По-перше, це спроба богословського обґрунтування пресвітерської хіротонії митрополита Василя Липківського. По-друге, ця робота може слугувати цінним джерелом для вивчення не тільки зразків аргументації на користь відокремлення від Російської церкви, але й у справі вивчення розвитку богословської думки часів церковно-визвольних змагань в Україні 1917-1921 роки. Специфікою мови даного джерела є та, що з біографії Чехівського відомо про його належність до соціал-демократичних кіл, відповідно в богословській думці несподіваним чином поєдналися міркування про походження християнства та першохристиянських громад з ідеями про рівність та братерство, а також про «визволення від гноблення пануючих верств».

З метою ідеологічного обґрунтування позиції УАПЦ щодо законності пресвітерської хіротонії митрополита Василя Липківського він пише богословську працю «Основа визволення церкви від князівства тьми віку цього (Ефес. 6:10—13)» [46]. Скорочений і неповний варіант тексту цієї праці було надруковано частинами у часописі УАПЦ «Церква і Життя» за 1927-1928 роки. Оригінал повного машинописного тексту з авторськими правками і підписом зберігається в архіві серед рукописних та машинописних матеріалів редакції цього журналу [47]. Деякі частини цієї праці він підписував своїм псевдонімом «Ілля Побратим» або «Ілля Братерський», інші — від руки чорнилом: «Вірний В. Чехівський». Окрім великої богословської праці Володимир Чехівський створив дві проповідницькі відповіді «Слово Хресне» і «Визволення» [48].

Володимир Чехівський змушений був спілкуватись і з органами НКВС у справі митрополита Василя Липківського. Починаючи з 1926 року, коли весь склад ВПЦР було заарештовано, а приміщення на Володимирській 24 (Софійський собор та колишню духовну консисторію) опечатано, влада почала тиснути на УАПЦ вимагаючи усунення митрополита від церковного управління.

Із справою розкидання листівок з ім'ям Симона Петлюри з хорів Софійського собору під час панакхиди по Іванові Франкові в травні 1926 року було пов'язане питання слідчого під час допиту після заарештування В. Чехівського 17 липня 1929 року. Чехівський відповів, що він «проти цієї справи... тоді-ж протестував... про комітет вшанування Петлюри мені нічого не відомо і в ньому я участі не брав... бо ніколи ні перше ні тепер я не співчував його політичній роботі і напрямку її» [49]. 18 липня про події 1926 року він твердив те ж саме:

«Про Комітет вшанування пам'яті Петлюри і про збір грошей на вшанування я довідався лише з допиту... Ніякої участі в комітеті не брав і грошей... не збирав... Вшанування роботи Петлюри було й є для мене річчю супротивною і неприпустимою» [50].

Як розвивалася справа з відстороненням від митрополичого служіння Василя Липківського і яким чином В. Чехівський був втягнутий у її вирішення можна бачити у матеріалах II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 17 – 30 жовтня 1927 року в соборі Софії Київської [51]. На Соборі 18 жовтня 1927 року В. Чехівський читав доповідь «Сучасний стан релігії взагалі і християнства зокрема в світовому житті», але будучи обраним головою президії Собору майже в половині його засідань, саме він виявився причетним до справи усунення митрополита Василя Липківського від церковного життя.

Наприкінці 1920-х років починається інспірований більшовицькою державою масовий процес переходу від ідеологічної боротьби з релігією до більш рішучих заходів боротьби. Розгортаючи масовий безбожницький рух, до якого активно і примусово залучались робітники, селяни, школярі, студенти – всі верстви населення. Керівництво більшовицької партії переходить до більш рішучих дій по ліквідації осередків «темноти і забобонів», на практиці – до фізичного знищення носіїв «шкідливої ідеології». Церкву оголосили «осередком мракобісся та контрреволюції», що в умовах реалізації партійного лозунгу про загострення класової боротьби мало певні «оргвисновки».

Розгортаються масові арешти діячів автокефальної Церкви. До справи ліквідації УАПЦ спричинився також інспірований органами НКВС процес т. зв. «Спілки Визволення України» [52]. Головне звинувачення у «контрреволюційній діяльності» на цьому процесі було висунуто проти Володимира Чехівського, як Благовісника УАПЦ.

Звинувативши його у контрреволюційній та антирадянській діяльності, НКВС тим самим мала на меті розпочати процес проти всієї УАПЦ, її осередків та діячів по всій Україні. Процес «СВУ» готувався заздалегідь: 24 жовтня 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У спеціальним рішенням доручило голові Раднаркому УСРР Чубарю «погодити в ЦК ВКП(б) питання про публікацію у справі «СВУ» [53].

Після арешту в липні 1929 року розпочалися допити. Спеціально церковної діяльності стосувалися запитання слідчого на допиті Володимира Чехівського від 7 серпня 1929 року. Тут Чехівський пригадав свою церковну діяльність з самого початку. 1918 рік він згадав як такий, коли він виступав на «церковних зібраннях з лозунгом: церкву визволити від використання її буржуазними верствами для ствердження ними їх панування» [54]. Важливою інформацією для вивчення життєпису Чехівського і діяльності ВПЦР є показання в протоколі за 7 серпня 1929 року про те, що ВПЦР у 1928 році заборонила йому роботу в церкві через наступні причини: 1) під час похорону Марії Загірньої, письменниці, допущено було демонстративний вінок, 2) робилися збори на висланця П. Гордовського, 3) був нелегальний гурток любителів художніх співів, 4) припускались з кафедри Софії промови незаконного змісту [55].

Ті, кому було доручено підготовку цього суду, напевно вважали, що для грандіозного політичного спектаклю, яким мав стати показовий процес «Спілки Визволення України», вони обрали діячів, які найбільш повно уособлювали в собі епоху національно-визвольної

боротьби українського народу 1917-1920 роках і тому були найбільш небезпечними символами щойно знищеної Української Державності. УАПЦ судилося бути однією з перших національних Церков та інституцій, які були зліквідовані в цій шовіністичній кампанії. Ця Церква згуртувала навколо себе частину національно найсвідомішого населення, залучивши до своїх лав причетних до УНР. Судовий процес над «учасниками «СВУ» тривав 42 дні в Харкові (9 березня — 19 квітня 1930 р.), в приміщенні оперного театру [56]. На лаві підсудних опинилися голова Президії ВУАН Сергій Єфремов, колишній прем'єр-міністр Директорії УНР Володимир Чехівський і його брат свящ. Миколай Чехівський, письменника, дворянка Людмила Старицька-Черняхівська, директор трудової школи № 1 ім. Т. Шевченка Володимир Дурдуківський — всього 45 осіб.

Вирок у справі «СВУ» було оголошено 19 квітня 1930 року Верховним Судом України. Спочатку 5 особам з 45 головним звинуваченим було виголошено присуд суду — розстріл, але потім вирок пом'якшили — до 10 років ув'язнення та позбавлення прав на 5 років. Чехівському Володимирі, як Благівіснику УАПЦ було інкриміновано використання «служителів УАПЦ й контрреволюційного куркульства» на «збірні пункти командного складу майбутнього повстання» — 10 років ув'язнення плюс 5 років позбавлення прав.

Перебуваючи з 1933 року на Соловках, він зміг переслати до Києва декілька листів до дружини — Олени Чехівської, в яких роповідав про таборове життя, оскільки ніяких послань іншого змісту переслати на волю не дозволялось. Після останнього листа від 17 листопада 1937 року від нього більше звісток не було. Незважаючи на тривалі розшуки чоловіка, Олена Чехівська не змогла його знайти. Листи вона згодом на еміграції передала діячеві УАПЦ Федорові Бульбенку, а після його смерті їх було передано до архіву УВАН в Нью-Йорку [57].

Джерела та література

1. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Київ* (далі — ЦДАВО України). — Ф.1065. — Оп.1. — Спр.14. — Арк. 8—8 зв.

2. *Мартирологія Українських Церков*: В 4-х т. — Т. I. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. — Балтимор, Торонто: Українське Видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1987. — 1207 с.; *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. — Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання. К., 1998 — Т. IУ. — Ч. 1; *Чехівський В.* За церкву, Христову громаду, проти царства тьми. — Харків: Вид. Церковної Ради 1-ої парафії Української Православної Церкви Миколаївського Собору, 1922 — 52 с. Репринтні видання: 1) Франкфурт/Майн, 1947. — 40 с.; 2) Нью-Йорк, 1974. — 51 с. та ін.

3. Див. наприклад *Білокінь С.* НКВС і Українська автокефальна православна церква (з історії судових процесів у 30-х рр.) // Церква і національне відродження. — К., 1993. — С. 102-117; *Його ж.* Смерть митрополита Липківського // Людина і світ. — К., 1992. — № 4. — С. 27-34 Або: Український Православний Календар. — Саут-Бавнд-Брук: Вид. Української Православної Церкви в США, 1993. — С. 107—113; *Його ж.* Пам'ятки УАПЦ 1921 року в Києві // Пам'ятки України. — 1997. — № 3. — С. 66-73; *Його ж.* Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917—1941 рр.). Джерелознавче дослідження. К.: ДМП Полімед, 1999. — 447 с. Див. також *Зінченко А.* «Це влада не від Бога, а від дра-

кона»: ДПУ-НКВС проти свободи совісті // Вітчизна. — К., 1991. — № 4. — С. 157-163; *Його ж.* Визволитись вірою. Життя і діяння митрополита УАПЦ Василя Липківського. — К.: «Дніпро», 1997. — С. 148 — 408 та ін.

4. Див. напр. *Андрусишин Б.* Церква в Українській Державі 1917 — 1920 рр. (доба Директорії УНР). — К.: «Либідь», 1997. — 176 с.; *Ульяновський В.* Церква в Українській Державі 1917 — 1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). — К.: «Либідь», 1997. — 320 с.

5. *Шаповал Ю.* Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку зі справою «Спілки визволення України» // Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви. М-ли наук. конференції. Київ, 12 жовтня 1996 р. /ред. А. Зінченко. — К.: Вид. Комітету для відзначення 75-річчя УАПЦ, 1997. — С. 163 — 172; *Пристайко В. Шаповал Ю.* Справа «Спілки Визволення України». Невідомі документи і факти. — К.: Інтел, 1995. — 448 с.

6. *Преловська І.* Ідеї раннього християнства (I — IV ст.) як основа для розбудови національної церкви в Україні (За матеріалами I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14 — 30 жовтня 1921 р. в Києві) // Наукові записки. Зб-к праць молодих вчених та аспірантів. — К.: Вид. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1996. — Т. 1. — С. 321 — 342; *Її ж.* Відправа Благовісника // Розбудова держави. — К., 1996. — № 1(42). — С. 45 — 51; *Її ж.* Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — К.: Вид. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. — 1997. — Т. II. — С. 295-321; *Її ж.* ВПЦР — організаційний осередок УАПЦ (1917-1921) // Український церковно-визвольний рух... — К.: Вид. Комітету для відзначення 75-річчя УАПЦ, 1997. — С. 29 — 49.

7. *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. — К., 1998.

8. Див. *Преловська І.* Слідчі справи братів Чехівських як нове джерело до вивчення біографій репресованих діячів УАПЦ (1921 — 1930 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. — К.: Сфера, 2003. — № 1(20). — С. 258 — 277.

9. *Памятная книжка Киевской губернии.* — К.: Киевская Губернская Типография, 1892. — С. 110. Всі подальші роки М.В. Чехівський згадується на цій посаді аж до 1915 р. Див.: *Памятная книжка Киевской губернии.* — К.: Киевская Губернская Типография, 1915. — С. 106.

10. *Державного Архіву Служби Безпеки України* (далі - ДА СБ України). — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 131. — Арк. 19. В цілому в ДА СБУ зберігається комплекс слідчих справ з 237 томів, які стосувалися процесу «СВУ» за архівним № 47757. Справи з матеріалами на Володимира Чехівського мають №№ 45 — 46.

11. *Там само.* — Арк. 16.

12. В «Анкете для бывших офицеров Белых армий» Микола Чехівський в графі щодо родичів вказав саме такий склад родини // *ДА СБ України.* — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 131. — Арк. 8. В справах братів Чехівських є відомості про брата Віктора, який «наклав головою в першому бою 13 серпня 1914 р., заклинаючи товаришів-солдат до відмовлення від бою з такими ж людьми, як і вони, — робітниками і селянами, українцями» // *ДА СБ України.* — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 131. — Арк. 16.

13. *Бульбенко Ф.* Століття з дня народження Всеукраїнського Благовісника Української Автокефальної Православної Церкви Володимира Чехівського (1876-

1976) // Церква і Життя. Орган Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського. — Чикаго, США, 1976. — № 2/113. — С. 7.

14. Див. докл. про політичну і церковно-богословську працю В. Чехівського: *Преловська І.М.* Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. — К., 1996. — Т. 2. — С. 295-321.

15. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 131. — Арк. 8.

16. *Бульбенко Ф.* Олена Володимирівна Чехівська // Церква і Життя. Орган Українського Православного Братства ім. Митр. Василя Липківського. — Чикаго, США, 1970. — № 3/78. — С. 25.

17. *Бульбенко Ф.* Олена Володимирівна Чехівська // Церква і Життя... — № 5/80. — С. 23—26.

18. *Бульбенко Ф.* Олена Володимирівна Чехівська // Церква і Життя... — № 4/79. — С. 19.

19. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. — Арк. 14.

20. *Там само*. — Арк. 14.

21. Важливо зазначити, що в самоізнанні Чехівський визначив 1897 рік як такий, коли він став соціалістом, причому поєднав «соціальну визвольну боротьбу з боротьбою за визволення церкви від використання її пануючими гнобительськими верствами» // *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. — Арк. 87.

22. *Чехівський В.* Киевский митрополит Гаврил Банулеско-Бодони (1799—1803 гг.) // Труды Киевской Духовной Академии. — К., 1904. — № 7. — С. 355—431; № 8. — С. 490—588; № 9. — С. 65—108; № 10. — С. 238—281; *Чеховский В.* Киевский митрополит Гаврил Банулеско-Бодони (1799—1803 гг.). — К., 1905. — 2+306 с.

23. *Українська мала енциклопедія* / під ред. Є. Онацького. — Буенос-Айрес: Вид. накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1967. — Кн. ХУІ. — С. 2053—2054.

24. *ЦДАВО України*. — Ф. 3807. — Оп. 1. — Спр. 10. — Арк. 174, зв. // Цит. по кн. Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України. Нариси з історії соціал-демократії поч. ХХ ст. — К.: Майдан, 1996. — С. 104.

25. *Ульяновський В.* Церква в Українській Державі 1917—1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). — К.: «Либідь», 1997. — С. 60.

26. *ЦДАВО України*. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 41.

27. *Ільченко І., Пилявець Л., Преловська І.* Три промови Василя Липківського // Український археографічний щорічник. — Вип. 3-4. — Т. 6/7. — К., 1999. — С. 475—488.

28. *Чикаленко Є.* Щоденники. — К., 2004. — Т. II (1918—1919). — С. 191.

29. *ЦДАВО України*. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 8—8 зв.

30. *Трибуна*. — К., 1919 (2 січня). — С. 1.

31. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. — Арк. 14.

32. *ЦДАВО України*. — Ф. 2208. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 9 зв.

33. *ЦДАВО України*. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 3.

34. *ЦДАВО України*. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 87.

35. *Національна Парламентська бібліотека України.* Історія та традиції зовнішньополітичної служби України. Становлення зовнішньополітичної служби України // <http://ukrainaforever.narod.ru> / Маловідомі сторінки з історії України...

36. *ЦДАВО України*. — Ф. 3984. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 50 зв.

37. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. — Арк. 5.

38. *Михайло Мороз* (1876-1938) - голова II Всеукраїнської Православної Церковної Ради (1919-1924), організатор українського церковно-визвольного руху в 20-х рр. ХХ ст., голова президії Першого Православного Церковного Собору УАПЦ в м. Києві 14-30 жовтня 1921 р., митрофорний протоієрей УАПЦ. Відійшов від УАПЦ в 1924 р. через внутрішній конфлікт в середині ВПЦР і перейшов на роботу держслужбовця. на процесі «СВУ» (9 березня -19 квітня 1930 р.) виступав свідком проти УАПЦ. Розстріляний 28 вересня 1938 р.

39. *Липківський Василь* (1864-1937) — I Митрополит Київський і всієї України УАПЦ. Був висвячений на митрополита в надзвичайний спосіб (пресвітерська хіротонія) членами I Всеукраїнського Православного Церковного Собору 23 жовтня 1921 р. і був на цій посаді до II Собору УАПЦ 1927 р., після чого 10 років проживав у Києві, позбавлений церковного спілкування. З 1923 р. неодноразово заарештовувався. Після останнього ув'язнення в Лук'янівській в'язниці за вироком трійки НКВС його було розстріляно 27 листопада 1937 р.

40. *Митрополит Василь Липківський*. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження Української Церкви. — Вінніпег: Вид. накладом фундації І. Грищука, 1961. — С. 86.

41. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. — Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання. К., 1998 — Т. IV, Ч. 1 (XX ст.). — С. 244.

42. Див докл. *Преловська І.* Організація навчальних закладів УАПЦ в Києві у 1920-х роках (на матеріалах фонду № 3984 ЦДАВО України) // Український Археографічний Щорічник. — Вип. 7. — Київ-Нью-Йорк: Вид. М.П. Коць, 2002. — С. 105—123.

43. *Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І.* — Київ-Львів: «Жовква», 1999. — 560 с.

44. *Преловська І.М.* Ідеї раннього християнства (I-IV ст.) як основа для розбудови національної церкви в Україні (За матеріалами I Всеукраїнського православного церковного собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р.) // Наукові записки. Зб-к праць молодих вчених Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. — К., 1996. — Т. 1. — С. 321-342.

45. *Чехівський В.* За церкву, Христову громаду, проти царства тьми. — К.: Вид. В.П.Ц.Р., 1922. — 52 с. Репринтні видання цієї книги були здійснені спочатку у Франкфурті-на-Майні у 1947 р., а остання в Нью-Йорку у 1974 році. Додаткові матеріали вміщені в цьому виданні на стор. 44-47.

46. Спробу упорядкування різних частин цієї праці, яка збереглася тільки в машинописах з підписами і примітками самого Володимира Чехівського, було здійснено автором статті в роботі: *Преловська І.М.* Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. — К., 1996. — Т. 2. — С. 295-321.

47. *ЦДАВО України*. - Ф. 3984. - Оп. 3. - Спр. № 561 «Машинописні і рукописні тексти статей журналу «Церква і Життя», ч. I за 1927 рік; Спр. № 562 «Машинописні...», ч. II за 1927 рік; Спр. № 563 «Машинописні...», ч. III за 1927 рік; Спр. № 705 «Машинописні...», ч. I за 1928 рік; Спр. № 706 «Машинописні...», ч. II за 1928 рік; Спр. № 707 «Машинописні...», ч. III за 1928 рік; Спр. № 708 «Машинописні...», ч. IV за 1928 рік; Спр. № 709 «Машинописні...», ч. V за 1928 рік та Спр. № 710 «Машинописні... ч. VI за 1928 рік. Більшість матері-

алів віддруковано на машинці, але є й рукописи, ймовірно правлені редакцією цього часопису.

48. Окреме дослідження цієї відправи з публікацією тексту див.: Преловська І.М. Відправа Благівісника // Розбудова держави. — К., 1996. — Ч. 1 (42) — С. 45-51.

49. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. - Арк. 6.

50. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. - Арк. 8.

51. *Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р.* Документи і матеріали. Серія «Джерела з історії Церкви в Україні», кн. 2 / Упорядники С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко. — К.: Оранта, 2007. — 698 с.

52. Див. напр. *Болабольченко А.* СВУ — суд над переконаннями. — К.: Вид. УКСП «Кобза», 1994. — 114 с.; *Шаповал Ю.* Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку зі справою «Спілки визволення України» // Український церковно-визвольний рух ... — С. 163-172.

53. *Пристайко В., Шаповал Ю.* Справа «Спілки Визволення України». Невідомі документи і факти. - К.: Інтел, 1995. - С. 13.

54. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. - Арк. 87.

55. *ДА СБ України*. — Ф. 6. — Оп. 1. — Спр. № 67098 ФП. — Т. 45. - Арк. 89.

56. Першим, хто зацікавився цим процесом в радянські часи був Гелій Снегірьов. У 1974 р. він довідався від рідного дядька Вадима Собка, брата матері письменника Наталії Собко, що покійна мати була колись причетна до діяльності української творчої молоді (СУМ). Він почав власне розслідування подій, які були пов'язані з процесом «СВУ». Для нього було боляче дізнатись про те, що Наталя Собко стала невірним співучасником звинувачення тих, кого засудили на процесі. Наслідком його пошуків і роздумів стала книжка: *Снегірьов Г.* Набій для розстрілу (ненько моя, ненько...) Лірико-публіцистична розвідка. — К.: Вид. Художньої літератури «Дніпро», 1990. — 167 с.

57. *Мартирологія Українських Церков*: В 4-х т. — Т. І. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. — Балтимор, Торонто: Українське Видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1987. — С. 503-528.

Преловская И.Н. Премьер-министр правительства УНР Владимир Чехивский (1876 – 1937 гг.)

Освещается малоисследованная проблема в отечественной историографии. Объединение документальных материалов из разных источников дает возможность уточнить много невыясненных фактов из биографий деятелей Украинского «расстрелянного возрождения», в том числе – Владимира Чехивского.

Perlovskaya I.N. Vladimir Chekhivsky (1876 – 1937), Prime-minister with the UPM's (Ukrainian People's Movement) government

Elucidation of an issue which was hardly explored in the domestic historiography. Consolidation of documentary materials from various sources enables to define more precisely many obscured facts from biographies of the Ukrainian «executed renaissance» participants, Vladimir Chekhivsky including.